

Nuh Muaz Kapan, *Aklın ve Tekniğin Diyalektiği-Gaston Bachelard ve Uygulamalı Akılcılık*, İstanbul: DBY yayınları, 2020, 198 s.

Değerlendiren: Tekin Atmaca

19. yüzyılda yalnızca bilimsel olarak doğrulanabilen ya da mantıksal veya matematiksel bir şekilde kanıtlanabilen iddiaları kabul eden dolayısıyla metafiziği reddeden felsefi bir sistem olarak ortaya çıkan pozitivizm, 20. yüzyılda yapılan bilim felsefesi tartışmalarını derinden etkilemiştir. Bu dönemde bilim felsefesinde yapılan en temel tartışma, bilimsel olan ile bilimsel olmayanın nasıl belirlenebileceği hakkındadır. Pozitivistlere göre meşru bilimsel yöntem tümevarım iken bu yöntemi ciddi bir şekilde eleştiren Popper ise meşru bilimsel yöntemin yanlışlamacılık olduğunu düşünmüştür. Bilimsel olan ile bilimsel olmayan tartışması son kırk yılda yerini gözlemlenemeyen entitilerin (*unobservable entities*) bilimsel teoriler tarafından epistemik olarak ispatlanıp ispatlanamayacağı tartışmasına bırakmıştır. Bu konuda öne çıkan iki yaklaşım bulunmaktadır: Bilimsel gerçekçilik (*scientific realism*) ve bilimsel gerçekçi olmayan yaklaşım (*scientific anti-realism*). İlk yaklaşım, Putnam'ın "mucize argümanı" (*the miracle argument*) ile özetlenebilir. Buna göre şu anki en iyi bilimsel teorilerimiz başarılı kabul edilir yani bu teoriler hem açıklama güçleri hem de uygulamaları bakımından başarılıdır. Peki bu başarı nasıl açıklanabilir? Söz konusu argümana göre bilimsel teorilerimiz doğru olduğu için başarılıdır. Bu yaklaşıma karşı en meşhur argüman ise Larry Laudan'ın "pesimistik meta-tümevarım argümanı"dır (*pessimistic meta-induction*). Bu argümana göre geçmişte çok başarılı olduğu hâlde günümüzde yanlış olduğunu bildiğimiz bilimsel teoriler vardır. Muhtemelen bugünkü başarılı bilimsel teoriler de ileride yanlışlanacaktır. Bu yüzden bugünkü bilimsel teorilerin doğruluğundan epistemik olarak bahsedilemez.

Yukarıda özetlenen bilim felsefesi tartışmalarına, Gaston Bachelard'ın ve onun çağdaşları olan Pierre Duhem ve Henri Poincaré'nin katkıları yadsınamaz. Ne var ki

@ Doktora Öğrencisi, Maltepe Üniversitesi. tekinatm@gmail.com

id <https://orcid.org/0000-0002-8375-6238>

© İlimi Etüdler Derneği
DOI: 10.12658/D0296
insan & toplum, 2021.
insanvetoplum.org

Duhem ve Poincaré bilim felsefesi tarihinde hak ettikleri yeri alırken Gaston Bachelard'ın hak ettiği yeri aldığını söylemek pek mümkün değildir. Bundan dolayı elinizdeki yazıda inceleyeceğimiz kitabın Bachelard'ın -en azından Türkiye'de- bilim felsefesi tarihindeki yerinin ne olduğunun tekrar tartışılmasına vesile olacağını düşünüyoruz.

Bu girişin ardından değerlendirmesini sunacağımız eser, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı'nda Nuh Muaz Kapan tarafından kaleme alınan kitaplaştırılmış yüksek lisans tezidir. Kapan, tezinin amacını, Bachelard'ın "uygulamalı akılcılık" kavramına yoğunlaşarak bu anlayışın bilim felsefesi ile epistemoloji alanlarındaki özgün yönlerini ortaya koymak olarak belirlemiştir. Yani bu eser, salt felsefi bir çalışma olmayıp felsefe tarihi çalışmaları kapsamına dâhil edilebilecek bir yön taşımaktadır.

Eser, üç ana bölümden oluşmaktadır: "Gaston Bachelard ve Felsefesi", "Gaston Bachelard ve Epistemoloji" ve "Gaston Bachelard ve Uygulamalı Akılcılık". Eser, Kapan'ın kaleme aldığı yüksek lisans tezinden birkaç imla hatası ve bazı paragrafların bölünmesi gibi biçimsel değişikliklerin dışında herhangi bir değişiklik içermemektedir. Bu durum, yazılış amacı açısından akademik tezler ile genel okur için yazılan kitaplar düşünüldüğünde ciddi bir kusur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira jüriyi ikna etmek için yazılan bir tez ile genel okura ve alandaki uzmanlara yönelik hazırlanan yani tezin önemli bölümlerini ve bulgularını aktarmayı hedefleyen bir kitap arasında ciddi farklılıkların olması beklenir.

Kitaba dair bir diğer teknik kusur ise Aristoteles, Descartes ve diğer birçok filozofun görüşlerine ve felsefe akımlarına yer vermek amacıyla Ahmet Cevizci'nin hazırladığı *Felsefe Sözlüğü*'nden faydalanılmasıdır. Temelde lisans öğrencileri için hazırlanan bu sözlüğün eserde sıkça kullanılması, eserin akademik niteliğini düşürmektedir. Bununla beraber Fransız bir düşünür olan Bachelard'ın felsefesindeki temel terimlerin, eser içerisinde ilk bahsedildiği yerlerde Fransızcadaki orijinal hâllerinin verilmemesi de eser için sorun teşkil eden bir diğer boyuttur. Matematik, fizik gibi alanlarda kullanılan terimlerin orijinal hâllerine yer vermek çok önemli olmayabilir ancak felsefe söz konusu olduğunda bir filozofun orijinal terimlerini bilmek hayati öneme sahiptir.

Teknik sorunların yanı sıra kitabın en büyük kusuru, yazarın Bachelard'ın bütün fikirlerine ve eleştirilerine harfiyen katılması bundan dolayı da birçok felsefi kavramı ya yanlış tanımlaması ya da hiç tanımlamadan sadece eleştirmek için kullanmasıdır. Böyle bir kusurun temel sebebi, Bachelard'ın birçok kavramı -gerçekçilik, akılcılık gibi- sadece eleştiride bulunmak için kullanması ve yazarın

bunları aynen aktarmasıdır. Bu durum, eser boyunca Bachelard'ın "gerçekçilik, akılcılık" gibi terimleri nasıl tanımladığını tespit etmeyi epey zorlaştırmaktadır. Hatta bazı noktalarda sunulan fikirlerin yazara mı yoksa Bachelard'a mı ait olduğu konusunda büyük belirsizlikler söz konusudur. Örneğin: "Ampirizmin içerisinde kalan düşünce kendi kendisini tüketen yapısı içerisinde bizi gerçekçiliğe yönlendirir ve bu yöneliş bir yanılısamadan fazlası değildir. Gerçekçiliğin bizlere sunduğu postülar içerisinde kalarak durağan bir yapıya hapsolmaktayız. Hâlbuki çağdaş bilimsel düşünce bu durumun tamamen aksi yönünde açık düşünceyi aramaktadır. Bu arayış hali de bu düşünce çizgisinin bizi bilimsel olandan uzaklaştırdığını göstermektedir" (Kapan, 2020, s. 167) şeklindeki pasaj, metinde başlı başına bir paragraf olarak yer almaktadır. Ancak bu pasajda konuşanın Bachelard mı yoksa yazarın kendisi mi olduğu anlaşılmamaktadır

Bachelard'ın hayatı ve felsefesinin tanıtıldığı birinci bölümde, yazarın Bachelard'ın bütün fikirlerine yer verme çabası, birbirinden kopuk paragrafların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yine bu bölümde çelişkili ifadeler de rastlanmaktadır. Örneğin: "Bilimsel değişimlerin yaşandığı dönemlerde veya bu dönemler arasında bir mukayese yapılması gerektiğinde eski durum ile yeni durumu bir yetkinlik durumu üzerinden kıyaslamak hatalı olacaktır. Sözelimi Newton'un evren anlayışı ile Aristoteles'in evren anlayışı arasında bariz farklar vardır. Fakat bu fark birini diğerinden ne daha iyi ne daha kötü yapar" (Kapan, 2020, s. 24). Oysa Bachelard buradaki düşüncenin tam tersini savunmaktadır:

Bilim öncesi hali gösteren ilk dönem hem klasik Antikçağı hem de Rönesans ve yeni çabalarla geçen 16-17. yüzyılları, hatta 18. yüzyılı kapsayacaktır. 18. Yüzyılın sonlarında hazırlık aşamasını yaşayan bilimsel hali gösteren ikinci dönem, 19. yüzyılın tümüyle 20. yüzyılın başlarını kapsayacaktır. Üçüncü olarak da yeni bilimsel zihin çağının kesin olarak 1905 yılında Einstein'ın görelilik teorisinin, asla değişmeyecek sanılan başlıca kavramları bozduğu yılda başladığını söyleyeceğiz (Bachelard, 2013, ss. 15-16).

Bachelard'ın pozitivist anlamda bilimsel ilerlemeye karşı çıktığı göz önüne alındığında bu alıntıda filozof tarafından ne kastedildiği açıklanmaya muhtaç görünmektedir.

Genellikle bir eserin bahsetmediği konulardan dolayı eleştirilmesi uygun görülmez. Ancak bu eserin temel amaçlarından birinin -hatta başlıca amacının- Bachelard'ın bilim felsefesindeki özgün yönlerini göstermesi olduğu dikkate alındığında, Bachelard'ın çağdaş olup bilim felsefesi alanında önemli çalışmalar yapan Fransız filozoflarından Pierre Duhem, Henri Poincaré ve Le Roy'den hiç bahsedilmemesi, Bachelard'ın hayatına ve felsefesine yer verilen birinci bölüm için bir eksiklik olarak görülebilir. Özellikle Miray Tiles'in, Duhem'in *The Aim and Structure of Physical Theories*

kitabının Bachelard'ın bilim felsefesindeki konumunu belirlediği yönündeki görüşü dikkate alındığında bu eksiklik göze çarpmaktadır.

Bu durumdan kaynaklanan bir başka önemli sorun, Bachelard'ın özgün yönlerini göstermek isteyen bir çalışmanın, bu özgünlüğü ne ile mukayese ederek ortaya çıkaracağı hakkındadır. Öyle ki Bachelard'ın özgünlüğü ancak kendi çağdaşları ve kendinden öncekilerin ilgili alandaki görüşlerinin karşılaştırılması ile ortaya çıkarılabilir. Nitekim hem Bachelard hem de Bachelard'ın çağdaşları -özellikle Duhem ve Poincaré- bu yazının girişinde yer verilen bilimsel gerçekçilik tartışmasıyla yakından ilgilenmişlerdir. Ne var ki değerlendirilmesi sunulan bu eserde Bachelard'ın içinde bulunduğu ekol ve irtibatta olduğu kimselere yeterince değinilmemesi, Bachelard'ın bulunduğu felsefi pozisyonunu ve tavrını anlamlandırmayı zorlaştırmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz hususlardan anlaşıldığı üzere genel kanaatimiz, Türkçe literatürde Bachelard'ın bilim felsefesine dair nitelikli çalışmaların eksikliğinin hâlâ hissedildiği yönündedir.

Kaynakça

Bachelard, G. (2013). *Bilimsel zihnin oluşumu*. A. Tümertekin (Çev.). İstanbul: İthaki.